

Mut Yöresi Ağzında "Yaklaşma" Bildiren -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- Yapıları

*-DI oldu- and -(y)IK oluğ- Structures Stating
"Approximation" in the Dialect of Mut Region*

Doç. Dr. Talip DOĞAN*

Özet

Bu çalışma, Mut yöresi ağzında tespit edilen -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- yapılarını konu edinmiştir. -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- yapıları Mut yöresi ağzında, bütün şahıslarda faal bir şekilde kullanılmaktadır. Bu analitik yapılar, basit çekimde daima geçmiş zaman ekleri -du ve -uğ ile kullanılmakta ve başka bir kip eki almamaktadır. Ayrıca her iki yapının olumsuzluk eki -mA ile kullanımı bulunmamaktadır. Basit çekimli -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- yapılarının işlevi, kullanıldıkları ana fiildeki hareketin gerçekleşmeye çok yaklaştığını ve kısa bir zaman sonra gerçekleşeceğini bildirmektir.

Anahtar kelimeler: *Türkçe Türkçesi ağzları, Mut yöresi ağzı, yaklaşma, -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- yapıları.*

Abstract

This study is on -DI oldu- and -(y)IK oluğ- structures confirmed in the dialect of Mut region. -DI oldu- and -(y)IK oluğ- structures are operatively used for all persons in the dialect of Mut region. These analytical structures are always used with past tense affixes -du and -uğ in simple inflection, and don't take any other mood affix. Also these structures don't have a usage with the negation affix -mA. The function of -DI oldu- and -(y)IK oluğ- structures with simple inflection is to notify that the action in the main verb that they are used is about to come true and will be come true in a short time.

Keywords: *Turkish dialects, the dialect of Mut region, approximation, -DI oldu- and -(y)IK oluğ- structures.*

Türkçede fiil birleşmeleri veya birleşik fiiller, bütünü veya bir bölümü ile tarihî ve modern lehçeler düzleminde, daha çok yüksek lisans¹ ve doktora² tezleri olmak suretiyle, müstakil

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fak., Dilbilim Bölümü, e-posta: dogan.talip@gmail.com

¹ Bu çalışmalara birkaç örnek olarak bk. Deniz Öztürk, *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller (2 Cilt)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1997; Süleyman Aydeniz, *Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 1995; Hacer Tokyürek, *Eski Türkçede (VIII.YY.-XII.YY) Yardımcı Fiiller*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005; Aysun Laçın, *Derleme Sözlüğüne Göre Anadolu Ağzlarında Birleşik Eylemler*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek

çalışmalarda çeşitli açılardan incelenmiştir³. Bu kapsamda değerlendirilen birleşiklerin yapı ve anlam başta olmak üzere birçok bakımdan oldukça farklı görünüm sergilediği bilinmektedir. Diğer taraftan, bu birleşiklerin söz dizimindeki durumu⁴, sözlük birimi olarak değerlendirilmelerindeki tutarsızlıklar, ne zaman ayrı veya bitişik yazılmaları gerektiği, hangilerinin birleşik fiil sayılıp sayılmayacağı gibi hususlar⁵ da konunun diğer sorunlarını oluşturmaktadır. Bu yüzden Türkçede birleşik fiiller, bütün yönleriyle açıklığa kavuşturulamamış konulardan biridir. Bahsi geçen hususlar, beraberinde, bilim adamlarını birleşik fiiller konusunun tanımı ve tasnifi hakkında birbirinden farklı görüşlere sevk etmiştir⁶.

Lisans Tezi, Kars 2010; Hande Bayrak, *Türk Lehçelerinde Birleşik Fiillerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi (Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2010; Tuğba Bayrakdarlar, *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014; vd.

² Başlıca örnekler için bk. Nurettin Demir, *Postverbien im Türkeitürkischen: Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden 1993; Mehmet Mahur Tulum, *Özbekçe'de Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997; Kenan Koç, *Kazak Tilindegi Kürdeli Etistikterdin Kalıptasuvı*, El Fârâbi Kazakistan Millî Devlet Üniversitesi, Kazak Filolojisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Almatı 2001; Kerim Demirci, *Descriptive Verbs in Kazakh*, University of Wisconsin-Madison, UMI Press, USA 2003; Mustafa Yıldız, *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2004; Ali Tan, *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana 2007; Dilek Ergönenç, *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005; Faruk Gökçe, *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2007; Sevgi Ağcağül, *Aktionale Operatoren im Türkischen mit besonderer Berücksichtigung des Türk- und Irantürkischen*, Mainz 2009; Sertan Alibekiroğlu, *Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 2014; vd. Bu tezler arasında da F. Gökçe'nin çalışması, konuya yaklaşımı yönüyle ayrıca dikkati çekmektedir. Söz konusu çalışmada *fiil + fiil* şeklindeki birleşikler, art ve eş zamanlı bir bakışla gramerleşme (grammaticalization) teorisi ve fiil görünüşü (verbal aspect) bakımından değerlendirilmiştir.

³ Tez çalışmalarının yanında, C. Schönig ile W. E. Scharlipp'in eserleri bu konuda ayrıca zikredilmeye değerdir. C. Schönig, eserinde Tatarcadaki birleşik fiilleri; W. E. Scharlipp ise Yeni Uygurcadaki tasvir fiillerini incelemiştir. Bk. Claus Schönig, *Hilfsverben im Tatarischen: Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden 1984; W. E. Scharlipp, *Auxiliarfunktionen von Hauptverben nach Konverb in der neuuigurischen Schriftsprache von Sinkiang*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1984. Türkiye'de konu hakkında G. Sev'in çalışması vardır. Bk. Gülsel Sev, *Türkiye Türkçesinde -mA Olumsuzluk Ekiyle Kalıplaşmış Birleşik Fiiller*, Beta Yayınları, İstanbul 2004.

⁴ N. Demir, TTü. yazı dilinde sıralı cümle yapısında olan, başka bir deyişle kip ekleriyle kurulan birleşik fiillerin (*ısınamadım gitti, baktı durdu*, vb.) özelliklerini birçok yönüyle ortaya koymuştur. Bk. Nurettin Demir, "Kip Ekleriyle Kurulan Birleşik Fiiller", *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013, s. 389-398.

⁵ Bu hususlar içinde, hangi birleşiklerin birleşik fiil katagosine dâhil olup olmayacağı konusundaki görüşlere örnek için bk. Ahmet B. Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu, Ankara 1984, s. 48; Ferhad R. Zeynalov, "Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXIV-XXV, 1986, s. 455-468.

⁶ Birleşik fiillerin tanımı ve tasnifi için başlıca bk. Jean Dery, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941, s. 476-479; A.Von Gabain, "Türkçede Fiil Birleşmeleri", *TDAY Belleten 1953*, Ankara 1988, s. 16-28; Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara 2004, s. 482-494; Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 1997, s. 386-387; Ferhad R. Zeynalov, *agm.*, s. 466-468; Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür ve Turizm

Türkçenin her döneminde karşılaşılan fiil birleşmeleri, aynı zamanda onun çekici yarılarından birini temsil etmektedir. O yüzden Türkçeyle etkileşimde bulunan farklı yapıdaki dillerde de benzer şekillerin meydana gelmesinde örnek teşkil etmektedir⁷. Türkçenin tarihî dönemlerinde ve yaşayan lehçelerinde fiil birleşmeleri, çeşitli şekillerde ve farklı yaygınlıkta görülmektedir. Bu konuda A. V. Gabain, Eski Türkçede fiil birleşmelerinin çok yaygın ve gelişmiş olduğunu bildirmektedir. Buna karşılık TTü. ağızlarında birtakım çok eski özelliklere rastlanmakla birlikte, fiil birleşmelerinin gittikçe azaldığına dikkat çekmektedir [Gabain 1988: 16]. Bu durumun en azından *ol-* fiiliyle yapılan birleşiklerde (*-mıŝ ol-*, *-(y)AcAK ol-*, *-yor ol-* gibi) geçerli olduğu, Ö. Ay'ın çalışmasıyla ortaya konulmuştur⁸. Bahsi geçen çalışmada bu tür fiil birleşmelerinin TTü. ağızlarında, yazı diline göre daha seyrek kullanıldığı gösterilmektedir. Ayrıca, N. Demir tarafından nakledilen bilgiye göre kimi bilim adamları, TTü.'de diğer Türk lehçelerine göre birleşik fiillerin kullanımının daha az olduğunu ifade etmişlerdir⁹. Aynı düşüncüyü U. Schamiloglu da dile getirmektedir [Schamiloglu 1996: 153]. Birbirinden farklı şekillerde ortaya çıkan, dilde birçok anlam ve işlevi yansıtmak suretiyle önemli yer tutan birleşiklerin korunduğu ağızlardan biri de MY ağızıdır¹⁰. Bu ağızda görülen *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* birleşikleri özellikle dikkati çekmektedir.

1. My Ağzında -DI oldu- ve -(y)IK oluğ- Yapıları

Fiil birleşmesi örnekleri *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* şekillerinde MY ağzında da ortaya çıkmaktadır. *-DI oldu-* yapısı; geçmiş zaman eki *-DI* ile çekimlenmiş bir ana fiile, yine aynı zaman eki *-du* ile çekimlenmiş *ol-* yardımcı fiilinin (*oldu-* şeklinde) eklenmesiyle meydana gelmiştir. *-(y)IK oluğ-* yapısı ise; bölge ağzında¹¹ hem sıfat-fiil hem de geçmiş zaman eki olarak kullanılan *-(y)IK* almış bir ana fiile, tekrar aynı ek *-uğ* ile çekimlenmiş *ol-* yardımcı fiilinin (*oluğ-* şekillerinde) eklenmesiyle oluşmuştur. *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* şekillerinin kalıplaşmasıyla oluşan bu analitik yapılar, MY ağzında bütün şahıslarda çekime girerek kullanılmaktadır. Fakat şahıs eklerinin kullanılma özellikleri iki yapıda aynı değildir. Şahıs ekleri, *-DI oldu-* yapısında her iki unsura (hem *-DI* hem de *oldu-* yapısına) eklenmektedir.

Bakanlığı, Ankara 1991, s. 257-278; Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 791-858; vd. Birleşik fiillerin tanımı ve tasnifi meselesi, çalışmanın amacı dışında olduğu için bu yazıda tartışılmamıştır. Bununla beraber birleşik fiil ana hatlarıyla, bir kavramı karşılayan ve bir fiil yardımcıyla en az bir ad veya fiilin meydana getirdiği kelime grubu olarak değerlendirilebilir.

⁷ Geniş bilgi için bk. Lars Johanson, *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (Çev. Nurettin Demir), TDK Yayınları, Ankara 2007.

⁸ Özgür Ay, 'ol-' Fiili ile Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Winter 2011, s. 659-671.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Nurettin Demir, "Birleşik Fiillerin Vurgusu Hakkında: -i ver- Şeklinin Görevlerinin Tespitinde Vurgunun Rolü", *TDAY Belleten*, 1994, s. 86.

¹⁰ Mut, Akdeniz bölgesinde yer alan Mersin ilinin on ilçesinden biridir. Kuzeyinden Karaman ili, doğusundan Silifke, batısından Ermenek ve güneyinden Gülnar ilçe topraklarıyla çevrilidir.

¹¹ Mersin ağızlarında, *-(y)IK* ekinin kullanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Gülseren Tor, "Mersin Ağızlarında {-y)IK} Ekinin Kullanımı", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Sayı: 19, 2009, s. 107-165; Ekin, TTü. ağızlarındaki kullanımına dair bk. Ahmet Buran, "-İK Ekinin Anadolu Ağızlarında Kullanılışı", *Makaleler*, (hızl. Dr. Ercan Alkaya, vd.), Turkish Studies, 2008, s. 109-115.

Ancak *-(y)IK oluğ-* yapısında şahıs ekleri, ikinci unsura (*oluğ-* yapısına) getirilmektedir. Ayrıca, bu yapıların olumsuzluk eki *-mA* ile kullanımı yoktur¹²:

***-DI oldu-* için örnekler:**

- (1) *Sıjirimden āladım oldum.*
- (2) *Çoğ ğaşımıyon, dayā yédihj olduñ.*
- (3) *Ġún āşdı, hava ğarardı oldu.*
- (4) *Yolu bayāğı azalttığ, vardığ olduğ.*
- (5) *Bayā yorğ un düşüksünğüz, uyuduñuz olduñuz.*
- (6) *Buraya bayāğı yakınadılar¹³, gédiler oldular.*

***-(y)IK oluğ-* için örnekler:**

- (1) *Éyice yorulün, bayılığ olün¹⁴.*
- (2) *Gendiñe sâb ol, düşük oluğsunğ.*
- (3) *Vağit hayla géçik, dükkân ğapanığ oluğ.*
- (4) *İcğ bekle, varığ oluğ¹⁵.*
- (5) *Yoluñuzu bayāğı azaltıñsıñız, gélik oluğsunğuz.*
- (6) *Ġayısılar hayla sararığ, toplanığ oluğlar.*

MY ağzından alınan bu örneklerde *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının her ikisi de, basit çekimdedir. *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapıları, kullanıldığı ana fiilde bildirilen hareketin gerçekleşmeye çok yaklaştığını ve kısa bir zaman sonra gerçekleşeceğini anlatma işlevini yerine getirmektedir. Bununla birlikte o hareketin gerçekleşeceğine dair emin olma ve kesin gözüyle bakma söz konusudur:

(1) *Vağit daraldı, ezan okundu oldu.* "Vakit daraldı; ezan, okunmak üzere ve az sonra okunacak."

(2) *Yoluñuz bayāğı azalığ, gélik oluğsunğuz.* "Yolunuz bayağı azalmış, gelmek üzeresiniz ve kısa bir zaman sonra geleceksiniz."

Yukarıdaki her iki cümlede de, konuşma anına göre ana fiillerdeki hareketler (*okun-* ve *gét-*) henüz gerçekleşmemiştir ama konuşurların kesin bilgisine dayalı olarak çok kısa bir zaman sonra gerçekleşecektir.

Bu yapılar *okundu* ve *gélík* ifadelerinde *-du* ve *-ik* ile fiillerin bitmişliği işaretlenmiştir. Ancak fiillerin bitmişliğinin işaretlenme zamanı konuşma anına göre farklılık arz etmektedir. *okun-* fiilinin bitmişliği *-du* ile, konuşma anından önce işaretlenmiş durumdadır. Daha önceden gerçekleşmiş olan *gét-* fiilin bitmişliği ise konuşma anında yeni fark edilerek *-ik* ile işaretlenmiştir. Bunların yanında her iki fiilin bitmişliği, konuşurların sahip olduğu kesin bilgi çerçevesindedir¹⁶. Çünkü konuşurlar; her iki fiilin bitmişliğine de tanık olmuştur. *-du*lu

¹² İncelemede *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının kullanıldığı cümlelerin büyük kısmı, tarafımızdan bölgedeki konuşurlardan soruşturma yoluyla derlenmiştir.

¹³ *yakına-*: Yaklaşmak.

¹⁴ *-(y)IK olün<-(y)IK oluğun<-(y)IK oluğun.*

¹⁵ *-(y)IK oluğ<-(y)IK oluğuş<-(y)IK oluğuş.*

¹⁶ *-DI* ekinin zaman, görünüş ve kiplik görevleri hakkında bk. Ahmet Benzer, *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 199-205.

fiilin bitmişliğine konuşma anından önce, -ikli fiilin bitmişliğine sonradan konuşma anında tanık olmuştur. Esas itibarıyla *okundu oldu* ve *gélík oluğsunuz* birleşiklerinde, ana fiiller (*okun-* ve *gél-*) henüz gerçekleşmemiştir ve çok kısa bir zaman sonra gerçekleşecektir. Bu birleşiklerde *-du* ve *-ik* ile kesin gerçekleşmiş biçimde işaretlenen ana fiiller (*okun-* ve *gél-*), *oldu-* ve *oluğ-* yapıları ile geleceğe taşınmaktadır.

Bu analitik yapılarda *ol-* yardımcı fiili, basit çekimde daima geçmiş zaman ekleri *-du* ve *-uğ* ile kullanılmakta ve başka bir kip eki almamaktadır. Bir başka açıdan ana fiildeki hareketin, kısa bir zaman sonra gerçekleşeceğini bildiren *oldu-* ve *oluğ-* yapılarında sadece *-du* ve *-uğ* ekleri kullanılmaktadır. Çünkü *-du* ve *-uğ* ekleri, ana fiillerde olduğu gibi, *ol-* yardımcı fiilinde de hareketin bitmişliğine ve kesinliğine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca, Türkçede geçmiş zaman eki *-DI*'nin aynı zamanda gelecek zamana göndermede bulunma özelliği vardır. Fakat bu gelecek zaman, *-(y)AcAK*'tan biraz farklı olarak yakın geleceği anlatmaktadır ve böylelikle *-DI oldu-* yapısının ifade ettiği çok kısa bir zaman sonra gerçekleşme işlevine uygun düşmektedir. Söz gelimi; dışarıda aceleyle bekleyen birisine verilen *Geldim!* cevabıyla, *gel-* fiilinin yakın bir gelecekte gerçekleşeceği bildirilir. Kapıyı çaldığında *Açtım!* şeklinde ifade edilen bir cevapta da benzer durum vardır ve fiil, yakın gelecekte ortaya çıkacaktır.

Araştırmalarımıza göre *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapıları, benzer işlevde Mersin'in diğer bölgeleri ile Antalya yöresindeki ağızlarda da kullanılmaktadır¹⁷. Söz konusu ağızlara ait örnekler, G. Tor'un çalışmasında geçen ve ayrıca tarafımızdan bu bölgelerdeki konuşurlardan soruşturma yoluyla alınan şu cümlelerde görülebilir:

- (1) *İncir geçik oluğ hoy.* (İkikuyu Mevkii/Toroslar/Mersin) [Tor 2009: 140]
- (2) *Yémā az ğoy, doydum oldum.* (Çiflikköy/Mersin)
- (3) *Māşallah, limonları bitirik oluğsunuz.* (Çiflikköy/Mersin)
- (4) *Ölum yémek bişti oldu.* (Serik/Antalya)
- (5) *Baba hava çok ésiyo, āç yatık oluğ, ona bi destek yapalım.* (Serik/Antalya)

Yukarıda, yaklaşma bildiren *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının olumsuzluk eki *-mA* ile kullanılmalarının olmadığı belirtilmişti. Bununla beraber, bahsi geçen bölgede *-DI oldu-* yapısında her iki unsurun olumsuzluk eki *-mA*'yı aldığı kullanımlar da tespit edilmiştir. Ancak bu yapılar, ana fiildeki hareketin gerçekleşmesine yaklaşma anlamı katmamaktadır. Yaklaşma bildirme işlevinden farklı olarak, ana fiildeki olumsuz hareketin pekiştirilmesine yardımcı olmaktadır:

- (1) *ōle bi şiy dokanmadı olmadı* [Öztürk 2009]. "Öyle bir şey hiç dokunmadı."
- (2) *Hava ısınmadı olmadı.* "Hava hiç ısınmadı."
- (3) *Bizim olanı tayini çıkmadı olmadı.* "Bizim oğlanın tayini hiç çıkmadı."

¹⁷ Sözü edilen bölgelerdeki ağızların bir kısmı üzerine yapılan bilimsel çalışmaların kimilerinde *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapıları, inceleme konusu olmamıştır. Bk. Mehmet Dursun Erdem ve Ramazan Bölük, *Antalya ve Yöresi Ağızları*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara 2011; Ramazan Bölük, *Serik Ağzı*, Serik Kaymakamlığı Kültür Yayını, Antalya 2012.

2. TTü. Yazı Dili ve MY Ağzında *-(y)A yaz-* Yapısı

TTü. yazı dilinde ana fiildeki hareketin gerçekleşmesine az kaldığını, neredeyse gerçekleşmek üzere olduğu bildiren işaretleyicilerden biri *-(y)A yaz-* yapısıdır [Banguoğlu 2004: 492-493; Korkmaz 2003: 832; Gökçe 2007: 24]¹⁸

(1) *Sahiden atların ikisi dahi düşeyazdı* [Şınsu 1978: 62].

-(y)A yaz- yapısı benzer şekilde MY Ağzında da kullanılmaktadır:

(2) *Babam çok çalılıydı¹⁹, āşam beni döğeyazdı.*

Yukarıda verilen örnek cümlelerde *-(y)A yaz-* yapısı, kullanıldığı ana fiildeki harekete yaklaşma ve çok kısa bir zaman sonra gerçekleşme anlamını katmaktadır. *-(y)A yaz-* yapısı, fiilin gerçekleşmesine yaklaşma bildirmesi yönünden *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarıyla ortak özelliğe sahiptir. Ancak, fiilin gerçekleşmeye çok yaklaşmasından sonraki aşaması açısından bu yapılar farklılık arz etmektedir. *-(y)A yaz-* yapısının eklendiği fiil, gerçekleşmeye çok yaklaşır, fakat gerçekleşmez. *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının getirildiği fiil ise, gerçekleşmeye çok yaklaşır ve çok kısa bir zaman sonra gerçekleşir. Kısaca;

-(y)A yazdı-/yazık-/yazmış- yapısı: *X'mek üzereydi/üzereymiş fakat X'medi/ X'memiş;*

-DI oldu- ve *-(y)IK oluğ-* yapıları: *X'mek üzere ve kısa bir zaman sonra X'ecek* şeklinde bir önermeyle ifade edilebilir. Örneğin TTü. yazı dilinde;

(1) *Gözlüğünü düşürüp kır yazdı* [Tahir 2006: 272]. "Gözlüğünü düşürüp kırmak üzereydi fakat kırmadı."

(2) *Korkudan öleyazmış* [Tahir 2007: 83]. "Korkudan ölmek üzereymiş fakat ölmemiş."

MY Ağzında;

(1) *Duvar üstümüze göçeyazdı.* "Duvar, üstümüze yıkılmak üzereydi fakat yıkılmadı."

(2) *Bizim hanım şիրinden çocukları döğeyazık.* "Bizim hanım, sinirinden çocukları dövmek üzereymiş fakat dövmemiş."

(3) *Çayın suyunu gärerledim, demlendi oldu.* "Çayın suyunu ayarladım, çay demlenmek üzere ve az sonra demlenecek."

(4) *Yüzün hayla solarıg, hastalanıg oluğsun.* "Yüzün hayli solmuş, hastalanmak üzere sin ve kısa bir zaman sonra hastalanacaksınız."

Hem *-(y)A yaz-* hem de *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarında sürekli olarak geçmiş zaman ekleri kullanılmaktadır. Bu yapılarda, her iki unsura olumsuzluk eki *-mA* getirilememesi de ortak özelliklerdendir²⁰. *-(y)A yaz-* yapısında gerçekleşmeye çok yaklaşan ama gerçekleşmeyen fiil, konuşma anından önceki bir zaman diliminde meydana gelmektedir. Fakat *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarında gerçekleşmeye çok yaklaşan ve gerçekleşecek olan fiiller, farklı bir şekilde konuşma anından sonraki bir zamanda (yakın gelecekte) ortaya çıkmaktadır.

¹⁸ F. Gökçe, *-(y)A yaz-* yapısının ilgili literatürde dile getirildiği gibi sadece gerçekleşmesi istenmeyen fiillerin gerçekleşmek üzere olması anlamını yansıtmadığını; aksine, Eski Türkçede gerçekleşmesi arzulanan fakat gerçekleşmeyen bir kılış da işaretleyebildiğini belirtmektedir.

¹⁹ *çalımlı*. sinirli.

²⁰ N. Demir, TTü. yazı dilinde kip ekleriyle kurulan birleşik fiillerde de olumsuzluk eki *-mA*'nın kullanılmadığını bildirmektedir. Olumsuzluk ekinin getirilmesi durumunda birinci fiilden sonraki kip ekinin, *-(y)Xp* ekine dönüştüğüne dikkat çekmektedir: *baktı durdu > bakıp durmadı* gibi. Bk. Nurettin Demir, *agm*, s. 395.

MY ağzında *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının, geçmiş zaman ekleri (*-du* ve *-uğ*) ile birleşik çekimi de bulunmaktadır. Ancak bu yapılar, basit çekimli yapılara göre çeşitli açılardan farklıdır. Öncelikle, birleşik çekimli yapılarının kullanıldığı ana fiildeki hareket, gerçekleşmeye yaklaşır ama gerçekleşmez. Birleşik çekimli yapılar bu yönüyle, *-(y)A yaz-* yapısının kullanımına denk düşmektedir. Diğer taraftan *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının eklendiği ana fiildeki hareket, birleşik çekimde geçmiş zaman ekleriyle geçmişe taşınmaktadır. Buna bağlı olarak birleşik çekimli yapılarda gerçekleşmeye yaklaşan ama gerçekleşmeyen ana fiildeki hareket, konuşma anına göre önceki bir zaman diliminde meydana gelmektedir:

***-DI oldu-*nun birleşik çekimine örnekler:**

(1) *Ğoyunuñ arkaşından ğoşarkaana düşdüñ olduñudu.* "Koyunun arkasından koşarken düşmek üzereydin ama düşmedin."

(2) *Geçen ğún tarlayı su basdı olduñudu.* "Geçen gün tarlayı su basmak üzereydi ama basmadı."

-(y)IK oluğ- un birleşik çekimine örnekler:

(1) *Ölanı dövük oluğ²¹, bereket ābisi yetişik.* "Oğlanı dövmek üzereymiş, bereket versin abisi yetişmiş ve dövmemiş".

(2) *İbrāmğil sabah zeytini bitirik(ler) oluğlar.* "İbrahimler sabah zeytini bitirmek üzerelemiş ama bitirmemişler".

(3) *Ėve vardımızda ğún āşğ olüdu²².* "Eve vardığımızda güneş batmak üzereydi ve batmamıştı."

Burada fiil tabanlarında kendiliğinden bulunan kılış özelliklerini gözden uzak tutmak gerekmektedir. Yukarıda *-(y)IK oluğ-* un birleşik çekimi için verilen (2) ve (3) numaralı örneklerdeki *bitir-* ve *ğún āş-* "güneş batmak" fiilleri, sınır vurgulayış²³ bakımından "son sınırı vurgulayanlar" grubuna girmektedir. Bahsi geçen örneklerde fiiller, gerçekleşmeye yaklaşmış ama gerçekleşmemiştir. Bu örneklerdeki fiillerin gerçekleşmemesi, cümlede belirtilen zaman dilimi için geçerlidir. Başka bir deyişle (3) numaralı örnekte güneşin batmaya yaklaşmış ama batmamış olması, eve varıldığı zaman için söz konusudur. Oysa *ğún āş-* "güneş batmak" fiili cümledeki zaman diliminden daha sonra, kılış özelliğinden dolayı, gerçekleşmiştir. Benzer durum (2) numaralı örnekte de vardır. İbrahimler, cümledeki zaman diliminde (sabah), zeytini bitirmeye yaklaşmış ama bitirmemişlerdir. Sabahdan sonra ise *bitir-* fiili kılış özelliğine bağlı olarak, gerçekleşmiştir.

TTü. yazı dilinde, MY ağzındaki *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarıyla paralellik gösteren bir yapı mevcuttur. Bu yapı; aynı fiilin arka arkaya gelmesi ve önce *-DI*, sonra *-(y)AcAK* eklerini almasıyla (*fiil+DI- fiil+(y)AcAK-* şeklinde) oluşturulan birleşiktir. Örneğin;

-Nerede kaldınız, sorusuna karşılık olarak verilen;

-Geldik geleceğiz, cevabı ile fiilin gerçekleşmeye çok yaklaştığı ve gerçekleşeceği dile getirilmektedir.

²¹ *-(y)IK oluğ-*c*-(y)IK oluğuğ-*c*oluğuğ-.*

²² *-(y)IK olüdu-*c*-(y)IK oluğudu-*c*-(y)IK oluğudu-.*

²³ Türkçe fiiller sınır vurgulayış özelliklerine göre "ön sınırı vurgulayanlar", "son sınırı vurgulayanlar" ve "sınır vurgulamayanlar" biçiminde üçe ayrılmaktadır. Fiillerdeki sınır vurgulayışın rolü için bk. Mustafa Uğurlu, "Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora")", *Türkbilgi*, 2003/5, 124-133.

Sonuç

Sonuç olarak MY ağzında *-DI* ve *-(y)IK* ekleri, *oldu-* ve *oluğ-* yapılarıyla birleşerek gramerleşmiştir. Bu şekilde oluşan *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının işlevi, eklendikleri ana fiillere yaklaşma anlamını katmaktadır. Bu yönüyle, TTü. yazı dilinde yaklaşma işleviyle kullanılan *-(y)A yaz-* yapısına benzemektedir. Ancak, ana fiilde bildirilen hareketin gerçekleşme durumları bakımından bu yapılar, farklı özelliklere sahiptir. MY ağzında basit çekimli *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapıları, ana fiildeki hareketin gerçekleşmeye çok yaklaştığını ve kısa bir zaman sonra gerçekleşeceğini bildirir. *-(y)A yaz-* yapısı ise, hareketin gerçekleşmeye çok yaklaştığını fakat gerçekleşmediğini ifade eder. *-DI oldu-* ve *-(y)IK oluğ-* yapılarının işlevi, TTü. yazı dilinde aynı fiilin tekrarıyla *fiil+DI-* *fiil+(y)AcAK-* şeklinde teşkil edilen yapıların işleviyle benzerlik taşımaktadır.

MY ağzında kullanılan bu analitik yapılar, ağızların anlatım gücünü ve ayrıntıları dile getirme yeteneğini göstermesi bakımından özgün birer örnektir. Diğer taraftan, bu özelliğin gramerleşmiş bir yapı ile sergilenmesi ayrıca önem arz etmektedir.

Çeviri Yazı İşaretleri ve Kısaltmalar

- /ê/ kapalı /e/ ünlüsü
- /ā/ uzun /a/ ünlüsü
- /ō/ uzun /o/ ünlüsü
- /ó/ /o/ ve /ö/ arası ünlü
- /ō̄/ uzun /ö/ ünlüsü
- /ǰ/ art damak /g/ ünsüzü
- /k̄/ art damak /k/ ünsüzü
- /ŋ/ damak /n/’si
- /A/ : /a/, /e/
- /V/ : /v/, /i/, /u/, /ü/
- /D/ : /d/, /t/
- /K/ : /k̄/, /k/, /ǰ/, /g/
- / / : Fonem parantezi
- MY : Mut yöresi
- TTü. : Türkiye Türkçesi

KAYNAKÇA

- 📖 AĞCAGÜL Sevgi [2009]. *Aktionale Operatoren im Türkischen mit besonderer Berücksichtigung des Türkei-und Irantürkischen*, Mainz.
- 📖 ALİBEKİROĞLU Sertan [2014]. *Çağdaş Türk Lehçelerinde Yardımcı Fiiller*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

- AY Özgür [2011]. "'ol-' Fiili ile Yapılan Birleşik Çekimler ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine", *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6/1, Winter 2011, s. 659-671.
- AYDENİZ Süleyman [1995]. *Türkiye Türkçesinde Tasvir Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- BANGUOĞLU Tahsin [2004]. *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.
- BAYRAK Hande [2010]. *Türk Lehçelerinde Birleşik Fiillerin Karşılaştırmalı Bir İncelemesi (Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- BAYRAKDARLAR Tuğba [2014]. *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Tasvirî Fiiller*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- BENZER Ahmet [2008]. *Fiilde Zaman Görünüşü Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- BÖLÜK Ramazan [2012]. *Serik Ağzı*, Serik Kaymakamlığı Kültür Yayını, Antalya.
- BURAN Ahmet, "İlk Ekinin Anadolu Ağzlarında Kullanılışı", *Makaleler*, (hzi. Dr. Ercan Alkaya, vd.), *Turkish Studies*, s. 109-115.
- DEMİR Nurettin [1993]. *Postverbien im Türkeitürkischen: Unter besonderer Berücksichtigung eines südanatolischen Dorfdialekts*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- DEMİR Nurettin [1994]. "Birleşik Fiillerin Vurgusu Hakkında: -i ver- Şeklinin Görevlerinin Tespitinde Vurgunun Rolü", *TDAY Belleten*, s. 83-94.
- _____, [2013]. "Kip Ekleriyle Kurulan Birleşik Fiiller", *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 389-398.
- DEMİRCİ Kerim, *Descriptive Verbs in Kazakh*, University of Wisconsin-Madison, UMI Press, USA.
- DENY Jean [1984]. *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul.
- ERCİLASUN Ahmet B., *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu, Ankara.
- ERDEM Mehmet Dursun ve BÖLÜK Ramazan [2011], *Antalya ve Yöresi Ağzları*, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara.
- ERGİN Muharrem [1997]. *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- ERGÖNENÇ Dilek [2005]. *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- GABAIN A. Von [1988]. "Türkçede Fiil Birleşmeleri", *TDAY Belleten 1953*, Ankara, s. 16-28.
- GÖKÇE Faruk [2007]. *Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmeleri Tarihsel Karşılaştırmalı Bir İnceleme Denemesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- HACİEMİNOĞLU Necmettin [1991]. *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- JOHANSON Lars [2007]. *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*, (Çev. Nurettin Demir), TDK Yayınları, Ankara.
- KOÇ Kenan [2001]. *Kazak Tilindegi Kürdeli Etistikterdin Kalıptasuvı*, El Fârâbi Kazakistan Millî Devlet Üniversitesi, Kazak Filolojisi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Almatı.
- KORKMAZ Zeynep [2003]. *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- LAÇİN Aysun [2010]. *Derleme Sözlüğüne Göre Anadolu Ağzlarında Birleşik Eylemler*, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars.
- ÖZTÜRK Deniz [1997]. *Türkiye Türkçesinde Anlamca Kaynaşmış Deyimleşmiş Birleşik Fiiller (2 Cilt)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZTÜRK Erol [2009]. *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağzı*, TDK Yayınları, Ankara.
- SCHAMİLOĞLU Uli [1988]. "Türk Dillerinde Yardımcı Fiiller Sorunu", *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, TDK Yayınları, Ankara, s. 153-168.

- 📖 SCHARLIPP Wolfgang-Ekkehard [1984]. *Auxiliarfunktionen von Hauptverben nach Konverb in der neuigurischen Schriftsprache von Sinkiang*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin.
- 📖 SCHÖNIG Claus [1984]. *Hilfsverben im Tatarischen: Untersuchungen zur Funktionsweise einiger Hilfsverbverbindungen*, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- 📖 SEV Gülsel [2004]. *Türkiye Türkçesinde -mA Olumsuzluk Ekyle Kalıplaşmış Birleşik Fiiller*, Beta Yayınları, İstanbul.
- 📖 TAN Ali [2007]. *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- 📖 TOKYÜREK Hacer [2009]. *Eski Türkçede (VIII.YY.-XII.YY) Yardımcı Fiiller*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- 📖 TOR Gülselen [2009]. "Mersin Ağızlarında {-(y)lk} Ekinin Kullanımı", *Türk Dilleri Araştırmaları*, Sayı: 19, s. 107-165.
- 📖 TULUM Mehmet Mahur [1997]. *Özbekçe'de Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- 📖 UĞURLU Mustafa [2003]. "Türkiye Türkçesinde "Bakış" ("Aspektotempora")", *Türkbilig*, 2003/5, 124-133.
- 📖 YILDIZ Mustafa [2004]. *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, Ankara.
- 📖 ZEYNALOV Ferhad R [1986]. "Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXIV-XXV, s. 455-468.

Örneklerin Alındığı Eserlerin Kaynakları

- 📖 İŞINSU Emine [1978]. *Ak Topraklar*, Töre-Devlet Yayınevi.
- 📖 TAHİR Kemal [2006]. *Göl İnsanları*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- 📖 TAHİR Kemal [2007]. *Rahmet Yolları Kesti*, İthaki Yayınları, İstanbul.